

Kazimierz Starzyk

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Finansów i Bankowości
Instytut Społeczno-Ekonomiczny
starzyk.k@gmail.com

WKŁAD EDWARDA F. SZCZEPANIKA DO EKONOMII ROZWOJU

Streszczenie: Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie wkładu Edwarda F. Szczepanika do ekonomii rozwoju, w szczególności w odniesieniu do roli uprzemysłowienia w rozwoju gospodarczym krajów słabo rozwiniętych.

W artykule przedstawiono kierunki badań na temat krajów rozwijających się w świetle przemian zachodzących w gospodarce światowej w ujęciu historycznym, ze szczególnym uwzględnieniem przemian po II wojnie światowej, a więc przemian, które zachodzą w świecie w okresie badań prowadzonych przez E. Szczepanika w Hongkongu w latach 1953-1963. Przedstawiono także mało znaną w Polsce sylwetkę E. Szczepanika jako ekonomisty i męża stanu oraz jego bogaty dorobek naukowy na tle jego politycznie złożonej drogi życiowej.

Unikatowy dorobek Edwarda Szczepanika w obszarze ekonomii rozwoju przedstawia się w niniejszym tekście w odniesieniu do problemów uprzemysłowienia krajów rozwijających się, zwłaszcza w początkowej fazie wychodzenia z zacofania gospodarczego. Rozważa się także możliwość wykorzystania tego ujęcia we współczesnych badaniach na temat gospodarek wschodzących. Zachęca się także do dalszych badań dorobku E. Szczepanika w dziedzinie ekonomiki rolnictwa i polityki rolnej.

Słowa kluczowe: Edward Szczepanik, ekonomia rozwoju, uprzemysłowienie, kraje rozwijające się, gospodarki wchodzące, Hongkong.

Wprowadzenie

Od przełomu lat 40. i 50. ubiegłego wieku rośnie światowe zainteresowanie problemami społeczno-ekonomicznymi krajów rozwijających się Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Z jednej strony jego źródłem jest rosnąca ich rola w gospodarce światowej w następstwie rozwoju ekonomicznego, a z drugiej zwięk-

szające się ich znaczenie polityczne w następstwie zachodzących wówczas przemian geopolitycznych prowadzących do trójbiegunowej struktury gospodarki światowej, Wschód–Zachód–Południe.

Powyższym zjawiskom towarzyszy rozwój badań naukowych obejmujących coraz szersze kręgi światowych środowisk naukowych. Początkowo dominowały badania politologiczne, ale od lat 50. rośnie znaczenie ekonomicznych, stopniowo uzupełnianych przez inne obszary badań społecznych, dotyczących krajów słabo rozwiniętych Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Z czasem przedmiotowe badania prowadzą do wykształcenia nowej dyscypliny ekonomii, ekonomii rozwoju (*Economics of Development*). Obszar problemowy, który ta nowa dyscyplina obejmuje, opiera się na naukowym dorobku lat 50. i 60. w obszarze ekonomicznych, społecznych oraz politycznych problemów krajów Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, określanych wówczas najczęściej jako kraje słabo rozwinięte lub gospodarczo zacofane.

Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie pionierskiego dorobku profesora Edwarda Szczepanika w zakresie wychodzenia krajów rozwijających się z zacofania gospodarczego w drodze uprzemysłowienia oraz towarzyszącego temu procesowi rozwoju powiązań z gospodarką światową na przykładzie Hongkongu.

Na tle znanych badań problemów krajów rozwijających się przeprowadzone przez niego badania nad gospodarką Hongkongu w latach 50. ubiegłego wieku mają charakter unikatowy, a równocześnie stanowią cenny przykład dla pozostałych gospodarek Azji Wschodniej w kwestii wyboru strategii rozwoju gospodarczego. Wpłynęły one także na rozbudzenie zainteresowania badaniami nad rolą krajów Azji Wschodniej w gospodarce światowej.

1. Kierunki badań dotyczących krajów rozwijających się w świetle przemian gospodarki światowej

Przemianom gospodarki światowej, poczynając od jej powstania na przełomie XVIII i XIX w., towarzyszą badania naukowe zachodzących w niej procesów oraz mechanizmów je kształtujących, a także badania zmian struktury przedmiotowej i podmiotowej.

W okresie tradycyjnej gospodarki światowej, tj. do II wojny światowej, badania struktury podmiotowej koncentrowały się głównie na krajach tworzących tzw. centrum przemysłowe – określano je także jako kraje metropolii. Pozostałe kraje tworzyły grupę krajów surowcowo-rolniczych, określanych wówczas także

jako kraje peryferii¹. Tworzyło to podmiotową tkankę tradycyjnego międzynarodowego podziału pracy. W jej ramach rozwijały się dwa obszary specjalizacji o charakterze międzygałęziowym: specjalizacja przemysłowa oraz surowcowo-rolnicza. Kraje Europy Zachodniej, zwłaszcza Anglia, Holandia, Francja i Niemcy – które jako pierwsze przeszły, na przełomie XVIII i XIX w., przez rewolucję przemysłową – specjalizując się w produkcji przemysłowej, stały się wówczas tzw. centrum przemysłowym i gospodarczym świata. Dołączyły do nich później Stany Zjednoczone i Japonia. Z drugiej strony istniała grupa krajów surowcowo-rolniczych, głównie w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej, zależnych politycznie i ekonomicznie od krajów przemysłowych. W konsekwencji tradycyjny międzynarodowy podział pracy doprowadził do podziału świata na kraje rozwinięte – specjalizujące się w produkcji przemysłowej – oraz słabo rozwinięte – specjalizujące się w produkcji surowcowej lub rolniczej. To w konsekwencji spowodowało dysproporcje w poziomach rozwoju gospodarczego tych dwóch grup krajów, które następnie pogłębiły się wraz z nastaniem współczesnego międzynarodowego podziału pracy.

Powstanie współczesnego międzynarodowego podziału pracy jest związane przede wszystkim z szybkim postępem naukowo-technicznym po II wojnie światowej. Wówczas warunkiem rentowości produkcji, opartej na coraz kosztowniejszej technologii, staje się produkcja masowa i towarzysząca jej wieloseryjność. Skłania to zarówno do automatyzacji procesów wytwarzania, jak i doskonalenia systemów zarządzania. W konsekwencji traci na znaczeniu międzynarodowy podział pracy oparty na specjalizacji międzygałęziowej, a jego miejsce zajmuje wewnątrzgałęziowy podział pracy polegający na podziale zadań w procesie produkcji i wymiany w ramach podzespołów, elementów i części. Temu rozwojowi międzynarodowej specjalizacji produkcji towarzyszy rozwój nauki, zwłaszcza badań stosowanych, jako warunek *sine qua non* zachodzących przemian technologicznych. Tym nowym wyzwaniem nie były w stanie sprostać kraje rozwijające się. Jednakże już w latach 60. XX w. kilka krajów Azji Wschodniej, tj. kraje nowo uprzemysłowione, zaczęło spełniać wymogi współczesnego międzynarodowego podziału pracy, tworząc wówczas zaczyn dla późniejszego powstania grupy tzw. gospodarek wschodzących, obecnie istotnego subsystemu gospodarki światowej.

¹ Wychodząc od pojęcia kraje peryferii, dochodzimy do pojęcia kraje peryferyjne, jako później stosowanego synonimu dla krajów rozwijających się, określanych także jako kraje słabo rozwinięte, mniej rozwinięte itp. Przemysław Deszczyński wymienia kilkadziesiąt terminów będących synonimami krajów rozwijających się i wyjaśnia, jakie są między tymi terminami podobieństwa i różnice [Deszczyński, 2010, s. 16].

W latach 50., z uwagi na ówczesną geopolityczną strukturę gospodarki światowej, rozwijają się dwa nurty badań wokół problemów rozwoju krajów słabo rozwiniętych – pierwszy dotyczy krajów o orientacji prorynkowej, drugi tych o orientacji prosocjalistycznej, związanej z powstaniem tzw. światowego systemu socjalistycznego. Przypomnijmy: powstanie światowego systemu socjalistycznego wiąże się z geopolitycznymi następstwami drugiej wojny światowej, które doprowadziły do trójbiegunowej struktury gospodarki światowej Wschód–Zachód–Południe (Wschód – kraje RWPG, w tym trzy pozaeuropejskie, Mongolia, Kuba i Wietnam, Zachód – kraje OECD, Południe – kraje rozwijające Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej). Wówczas europejskie państwa tzw. demokracji ludowej, zdominowane przez Związek Radziecki, zaczęły wspólnie z nim realizować cele polityczne i ekonomiczne o wymiarze globalnym. Do nich dołączyło kilka pozaeuropejskich krajów rozwijających się, które, wybierając socjalistyczną drogę rozwoju, stawały się podmiotami światowego systemu socjalistycznego. Były to przede wszystkim Chiny, Korea Północna, Kambodża, Laos. Do podmiotów tego systemu, w różnych okresach jego istnienia, można zaliczyć również Afganistan, Angolę, Etiopię i Mozambik, kraje, które zadeklarowały wybór tzw. niekapitalistycznej drogi rozwoju.

Z punktu widzenia ekonomii rozwoju², postrzeganej jako nauki o problemach ekonomicznych i społecznych krajów rozwijających się Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej (w tym problemu, jaką drogą kraje słabiej rozwinięte mogą przełamać zacofanie gospodarcze i podwyższyć poziom życia społeczeństwa w warunkach wzrostu gospodarczego), kluczowe znaczenie mają badania dotyczące gospodarek o orientacji prorynkowej. W latach 50. i 60. XX w. dotyczyły one głównie Ameryki Łacińskiej (Brazylia, Argentyna i Meksyku w szczególności) oraz Azji Południowo-Wschodniej (początkowo Hongkongu, a następnie Singapuru, Korei Południowej oraz Tajwanu), jako tzw. pierwszej generacji krajów nowo uprzemysłowionych, które jako pierwsze wśród krajów rozwijających się zaczęły wychodzić z zacofania gospodarczego.

Rozważane były wówczas różne drogi wychodzenia z zacofania gospodarczego. Istotne miejsce w tych koncepcjach zajmowała rola uprzemysłowienia w rozwoju społeczno-gospodarczym. Kluczowe znaczenie miały dwie teoretyczne koncepcje, odnoszące się odpowiednio do strategii substytucji importu,

² Warto zauważyć, że pojawienie się pojęcia ekonomii rozwoju w tytułach podręczników poświęconych krajom rozwijającym się nastąpiło stosunkowo niedawno. Np. pierwsze wydanie (1972 r.) znanego obecnie w świecie podręcznika A.P. Thirlwalla pt. *Economics of Development* nosiło przez wiele lat tytuł *Growth and Development: with Special Reference to Developing Economies*. Zmiana tytułu na obecny nastąpiła w 2011 r. [Thirlwall, 2011].

preferującej wykorzystanie wewnętrznych czynników rozwoju, oraz strategii rozwoju otwartego, opowiadającej się za szerokim wykorzystaniem zewnętrznych czynników rozwoju. Pierwszą drogą poszły kraje Ameryki Łacińskiej [Starzyk, 2013]. Drugą drogę wybrały, na przełomie lat 50. i 60, wspomniane wyżej gospodarki Azji Południowo-Wschodniej, zwłaszcza Hongkong, Singapur, Korea Południowa i Tajwan. W latach siedemdziesiątych dołączyły do nich m.in. Indonezja i Tajlandia, a od połowy lat osiemdziesiątych Chiny i Wietnam. W rezultacie Azja Wschodnia zaczęła wpływać na kierunki rozwoju całej Azji, a od przełomu wieków także gospodarki światowej.

Wróćmy w naszych rozważaniach do lat 50. i 60. ubiegłego wieku, wtedy bowiem rodziły się koncepcje mające na celu przyspieszenie wzrostu i rozwoju gospodarczego zacofanych krajów Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej.

Kierunek badań nadawały wówczas prace m.in. Nurksego, Myrdala, Kuznetsa, Streetena, Preibisha, Seersa, Singera. Z perspektywy czasu ocenę ich dorobku, a także innych ekonomistów znajdujemy również w polskiej literaturze przedmiotu m.in. w pracach R. Piaseckiego [2003, 2011], Z. Krasuckiego [1996], B. Fiedora [2010].

W Polsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. powstała szkoła ekonomii rozwoju skupiona wokół prof. M. Kaleckiego i prof. I. Sachsa, działająca do 1968 r. Jej ośrodkiem był Międzyuczelniany Zakład Problemów Gospodarczych Krajów Słabo Rozwiniętych, obejmujący – obok kadry SGPiS – również pracowników Uniwersytetu Warszawskiego oraz Polskiej Akademii Nauk. Kierownikiem Zakładu był prof. Ignacy Sachs. Szerokie grono pracowników tego Zakładu oraz wielu wybitnych polskich uczonych, którzy w latach 60. współtworzyli w skali światowej teoretyczne i praktyczne podstawy międzynarodowej współpracy ekonomicznej, technicznej i naukowej z krajami rozwijającymi się, wnieśli trwałą wkład do teorii wzrostu i rozwoju gospodarczego oraz rozpoczętej wówczas debaty nad Międzynarodowym Ładem Ekonomicznym. Wspomniany Zakład stanowił również merytoryczne zaplecze dla Wyższego Kursu Planowania Gospodarczego dla Obcokrajowców (rocznych studiów podyplomowych), przeznaczonych dla ekonomistów z krajów słabo rozwiniętych (szerzej: [Starzyk, 2010]).

Problematyką rozwoju krajów słabo rozwiniętych zajmowało się także wielu wybitnych polskich ekonomistów na obczyźnie. Wykładali na znanych uniwersytetach zachodnich, pracowali w organizacjach międzynarodowych, zwłaszcza Banku Światowym, IMF, UNCTAD, FAO i UNIDO. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje Edward Szczepanik, którego dorobek naukowy w obszarze ekonomii rozwoju jest szczególnie ważny. Odnosi się on przede wszystkim do strategii uprzemysłowienia krajów rozwijających się, zwłaszcza kiedy chodzi

o przełamywanie zacofania gospodarczego w pierwszej fazie tego procesu. Zanim przejdziemy do przedstawienia jego dorobku, spójrzmy na rozwój kariery naukowej Edwarda Szczepanika na tle jego drogi życiowej i czasów, w których przyszło mu realizować misję naukową.

2. Edward Szczepanik – ekonomista, żołnierz, mąż stanu

Mija setna rocznica urodzin Edwarda Franciszka Szczepanika, wybitnego uczonego i polityka. Scharakteryzujemy więc jego wybitny dorobek naukowy, a także przyjrzymy się ważnej politycznej roli, jaką odegrał jako ostatni polski premier na uchodźctwie oraz współtwórca polskiej transformacji. Zapoznajmy się najpierw z jego żołnierską tułaczką w czasie drugiej wojny światowej. Dzielił on los wielu polskich młodych naukowców, dla których wojna stała się punktem zwrotnym w karierze naukowej i życiu osobistym.

Edward Szczepanik urodził się 22 sierpnia 1915 r. w Suwałkach. W 1933 r. podjął studia w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Ukończył je w 1936 r., uzyskując tytuł magistra nauk ekonomicznych z wyróżnieniem na podstawie pracy magisterskiej pt. *Problemy monetarne Anglii w okresie kryzysu*, napisanej pod kierownictwem naukowym prof. Edwarda Lipińskiego w ramach seminarium z ekonomii politycznej i nauk o koniunkturach gospodarczych. W latach 1937-1938 studiował w Londynie, m.in. w London School of Economics and Political Sciences. Dwuletni staż naukowy w Londynie poświęcił przygotowaniu rozprawy doktorskiej. Tam, dzięki rekomendacjom prof. Edwarda Lipińskiego, studiował m.in. u prof. Lionela Robbinsa oraz Friedricha von Hayeka, u którego rozpoczął pisanie pracy doktorskiej. W Londynie poznał również prof. Paula Rosensteina-Rodana, wówczas wykładającego w Royal Institute for International Affairs, z którym po wojnie się zaprzyjaźnił i podjął szerszą współpracę naukową, zwłaszcza dotyczącą strategii rozwoju krajów rozwijających się. Po powrocie z Anglii rozpoczął pracę w SGH jako asystent prof. Edwarda Lipińskiego na Wydziale Ekonomii Politycznej. Pracuje również w Banku Narodowym. Pisze nowatorską pracę pt. *Zagadnienie neutralnego pieniądza* (SGH, 1938).

Kariere naukową Edwarda Szczepanika przerwał wybuch II wojny światowej. Pióro zamienił on na karabin. Jako podchorąży ogniomistrz został przeniesiony do Wilna, a po internowaniu na Litwie był więziony w Kozielsku i na półwyspie Kola. Następnie przewieziono go do Murmańska, skąd, po wejściu w życie układu Sikorski-Majski z 30 lipca 1941 r., udał się do Tatiszczewa nad Wołgą, gdzie rozpoczęło się tworzenie 5. Dywizji Piechoty, stanowiącej zaczątek

odradzającej się polskiej armii na obczyźnie. Tam, w grudniu 1941 r., w trakcie wizyty gen. Władysława Sikorskiego, został mianowany podporucznikiem i trafił do II Korpusu WP gen. Władysława Andersa. Przeszedł wschodni szlak bojowy od zgrupowania nad Wołgą poprzez Bliski i Środkowy Wschód oraz Afrykę do ziemi włoskiej. Brał udział w bitwie o Monte Cassino, Anconę i Bolonię. Awansował na kapitana, a potem majora. W 1945 r. otrzymał Krzyż Walecznych w bitwie o Bolonię, dwukrotnie Srebrny Krzyż z Mieczami i Croco al Merito di Guerra, a także szereg odznaczeń brytyjskich. Za wybitne zasługi dla Polski został odznaczony przez władze RP na uchodźctwie Krzyżem Kawalerskim, Orderem Odrodzenia Polski oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

W czasie wojny prowadził dla żołnierzy kursy z obszaru nauk społecznych, a w 1946 r., po rozwiązaniu i demobilizacji polskich sił zbrojnych, pełnił funkcję opiekuna studentów Wydziału Ekonomii i Prawa w Ośrodku Akademickim 2. Korpusu, gdzie prowadził wykłady i seminaria z ekonomii.

Po zakończeniu służby wojskowej w 1946 r. i zamieszkaniu na stałe w Anglii, powrócił do pracy naukowej. Rozpoczął ją od wykładów ekonomii politycznej w Polish University College (PUC), gdzie był zatrudniony od 1946 r. na stanowisku assistant professor. Odbył kolejne studia magisterskie w LSE, co wówczas było warunkiem potwierdzenia polskiego dyplomu magistra. Pracę akademicką łączył z działalnością ekspercką i społeczną. Rychło został cenionym dydaktykiem oraz konsultantem Rządu RP w Londynie, który powierzał mu ekspertyzy i opinie dotyczące ważnych problemów ekonomicznych i politycznych Polski oraz gospodarki światowej. Do ciekawszych jego prac z tego okresu zalicza się *Zarys polityki dobrobytu gospodarczego* (1953). Do niej, po przeszło 30 latach od jej wydania, nawiązuje prof. Stanisław Rudolf, kiedy rozpatruje problem polityki dobrobytu Szwecji [Rudolf, 1978].

W 1953 r. Edward Szczepanik podejmuje pracę w University of Hong Kong na stanowisku starszego wykładowcy, współtworzy wydział ekonomii i zostaje pierwszym jego dziekanem. Współorganizuje również Towarzystwo Ekonomiczne Hongkongu.

Pokłosem pobytu Edwarda Szczepanika w Hongkongu jest szereg liczących się w świecie prac naukowych, które wnoszą cenny wkład do ekonomii rozwoju, a patrząc regionalnie i geopolitycznie, również do tak ważnych obecnie azjatyckich studiów ekonomicznych. Dwie najważniejsze z nich przedstawimy w dalszej części niniejszego tekstu.

Warto zauważyć, że dorobek naukowy oraz doświadczenia zdobyte przez Edwarda Szczepanika w trakcie pobytu w Hongkongu spotkały się z dużym zainteresowaniem organizacji międzynarodowych. Został on w kilku z nich dorad-

cą ekonomicznym, m.in. Commission for Asia and the Far East, U.N. High Commissioner for Refugees, International Coffee Organization. Pełni również zaszczytną funkcję doradcy ekonomicznego Rządowej Komisji Planowania w Pakistanie z ramienia Uniwersytetu Harvarda – reprezentował tę uczelnię w latach 1961-1963 w jej flagowym projekcie dotyczącym uprzemysłowienia gospodarek słabo rozwiniętych w ramach równoległego wykorzystania zewnętrznych i wewnętrznych czynników wzrostu gospodarczego, przy założeniu liberalizacji polityki gospodarczej.

W 1963 r. Edward Szczepanik kończy misję naukową w Hongkongu, wraca do Europy i podejmuje pracę w FAO na stanowisku starszego ekonomisty oraz kierownika Podyplomowych Studiów Polityki Rolnej ONZ. Pełni także funkcję dyrektora kursów planowania rolniczego dla ekonomistów z krajów rozwijających się. Prowadzi badania związane z problemami rozwoju rolnictwa krajów rozwijających się. W jego bogatym dorobku z tego okresu na szczególną uwagę zasługuje pionierskie dzieło pt. *Agricultural Policies at Different Levels of Development* (FAO, Roma 1975). Stanowi ono podstawę nadania Edwardowi Szczepanikowi przez SGH tytułu doktora honoris causa. W okresie pobytu w Rzymie Edward Szczepanik był również delegatem Rządu RP na Uchodźstwie przy Stolicy Apostolskiej, brał czynny udział w pracy społecznej jako Prezes Rady Polaków we Włoszech. Po zakończeniu misji rzymskiej, w latach 1978-1981 kontynuował badania w Sussex University. Na ich podstawie opublikował kolejne dzieło pt. *New Limits of European Agriculture* (1985). Do niego często nawiązywał w licznych artykułach na temat kierunków polskich reform gospodarczych oraz sytuacji politycznej w Polsce.

W 1981 r. zostaje profesorem ekonomii w Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie (PUNO). Sprawował w nim także funkcję dziekana. Ponadto był przewodniczącym komitetu organizacyjnego oraz redaktorem naczelnym 10 tomów prac Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie (1985). Pełnił funkcję prezesa Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie.

W latach 1981-1986 Edward Szczepanik był Ministrem Spraw Krajowych w Rządzie RP na Uchodźstwie. Siódmego kwietnia 1986 r., po ustąpieniu premiera Kazimierza Sabbata, objął funkcję Prezesa Rady Ministrów Rządu RP na Uchodźstwie. Obowiązki pełnił do 22 grudnia 1990 r., tj. do momentu rozwiązania Rządu RP na Uchodźstwie.

Profesor Edward Szczepanik zmarł 11 października 2005 r. Pochowano go z honorami państwowymi w Suwałkach. Jego odejście zostało w świecie szeroko odnotowane³.

3. Wybrane koncepcje Edwarda Szczepanika w obszarze ekonomii rozwoju

Wśród ponad 40 prac poświęconych problemom rozwoju krajów rozwijających się na szczególną uwagę zasługują dwa dzieła, które stanowią unikatowy wkład Edwarda Szczepanika do ekonomii rozwoju: *The Economic Growth of Hong Kong* [Szczepanik, 1958] i *The Economic and Social Problems of the Far East* [Szczepanik, 1963].

Dzieło dotyczące rozwoju gospodarczego Hongkongu daje nowatorski podkład do strategii uprzemysłowienia jako drogi rozwoju krajów słabo rozwiniętych. Pokazuje również politykę gospodarczą Hongkongu, która umożliwiła tej gospodarce osiągnięcie wyższego poziomu rozwoju na tle innych gospodarek Azji Wschodniej. Ma to zarówno duże walory teoretyczne, jak i aplikacyjne. W warstwie teoretycznej zawiera – z jednej strony – naukowe uzasadnienie dla strategii rozwoju gospodarczego opartej na uprzemysłowieniu, która zakłada równoległe wykorzystanie zewnętrznych czynników rozwoju, w szczególności handlu zagranicznego (choć Szczepanik podkreśla również rolę kapitału zagranicznego), oraz wykorzystanie czynników wewnętrznych, głównie kwalifikowanej siły roboczej jako czynnika wzrostu wydajności pracy, a w konsekwencji wzrostu gospodarczego. Podkreśla również wagę edukacji i czynnika kulturowego w rozwoju gospodarczym.

Przedmowę do tego dzieła napisał F. Benham, wybitny angielski ekonomista i profesor London School of Economics, autor przedwojennego podręcznika ekonomii, powszechnie używanego do lat 50. ubiegłego wieku⁴. F. Benham

³ Np. „The Guardian” z 19 grudnia 2005 r. w pośmiertnym wspomnieniu z autorskim udziałem Leszka Balcerowicza tak wspomina profesora: „Edward Szczepanik, who has died aged 90, was the last prime minister of the London-based Polish government in exile (...). He held the post of prime minister from 1986 to 1990: at a cabinet meeting that year, he advised the last president in exile, Ryszard Kaczorowski, to accept an invitation to go to Warsaw and transfer the flag and other insignia of office to Lech Walesa as the »President of the Republic elected by Polish people in free general elections«. Walesa expressed his gratitude thus: »You carried the banner of freedom with pride. The Polish authorities in exile have performed their historic mission with dignity and victoriously«” [Starzyk, 2014].

⁴ Podręcznik F. Benhama, *Ekonomia polityczna (Economics)*, pierwsze wyd. 1938), został przetłumaczony na język polski w obozie jenieckim Oflag VI B Dössel w Westfalii na przełomie 1943/1944 przez 27 tłumaczy pod kierunkiem wówczas ppor. dr. Jana Drewnowskiego. We wstę-

podkreśla w nim oryginalność zastosowanej przez E. Szczepanika metody analizy gospodarki Hongkongu, a także jego nowatorskie ujęcie teoretyczne, i formułuje opinię o tej pracy⁵.

Drugie dzieło, *The Economic and Social Problems of the Far East* [Szczepanik, 1963], stanowi kompendium wiedzy na temat problemów rozwoju krajów Azji Wschodniej w świetle historycznych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych tego regionu oraz jego perspektyw rozwojowych w kontekście rozpoczynającego się wówczas procesu otwierania tych gospodarek oraz ich integracji z gospodarką światową.

Dzieło jest pokłosiem międzynarodowego sympozjum naukowego zorganizowanego we wrześniu 1961 r. w ramach Golden Jubilee Congress of the University of Hong Kong. Była to pierwsza światowa debata wokół kierunków rozwoju krajów Azji Wschodniej, w tym także Chin i Rosji. Uczestniczyli w niej wybitni światowi uczeni zajmujący się problemami krajów słabo rozwiniętych, zarówno ekonomiści i socjologowie, jak i politolodzy oraz kulturoznawcy. Dzieło zostało wydane przez Hong Kong University Press w 1963 r. Edward Szczepanik jest jego redaktorem naukowym oraz autorem kilku tekstów, w tym artykułu pt. *Balance of Payment of Mainland China*. Jest to pierwsza naukowa publikacja dotycząca bilansu płatniczego Chin oraz traktowania Chin jako kraju rozwijającego się. Podkreślmy: Chiny jako kraj rozwijający się występują w międzynarodowych stosunkach gospodarczych i politycznych dopiero od pierwszej połowy lat 70., po złożeniu przez nie odpowiedniej deklaracji na forum ONZ.

Dzieło zawiera trzy dające się wyodrębnić nurty badawcze. Pierwszy dotyczy przemian zachodzących w Chinach, a także Rosji. Rozwój Chin przedstawiono w ujęciu długookresowym ze szczególnym uwzględnieniem przemian po drugiej wojnie światowej, w tym także w aspekcie wpływu gospodarczego Chin na kraje Azji Wschodniej. Istotne jest w tym kontekście eksponowanie potencjalnie pozytywnej roli tzw. wielkiego skoku (1958-1962), który w pierwszej fa-

pie J. Drewnowski stwierdza, że pracę traktowano jako samokształcenie, a równocześnie jako „próbę wkładu w powojenną odbudowę nauczania akademickiego w Polsce”. Po wojnie tłumaczenie zostało uzupełnione przez Jana Drewnowskiego i Edwarda Szczepanika oraz wydane przez SGH w 1948 r. [Benham, 1948].

⁵ “This spectacular development, which has enabled Hong Kong to achieve standards of living much higher than in most Asian countries, must be of great interest to all who are concerned with problems of economic growth and industrialization. What forms did it take? What conditions made it possible and what forces brought it about? What are the limitations, if any, on further expansion? These and allied questions are answered by Mr. Szczepanik, a first-class economist who has studied the subject on the spot for four years. His detailed surveys and illuminating analysis make his little book a valuable contribution” [Benham, 1948, p. VII] (podkreślenie K.S.).

zie rodził pewne nadzieje wśród świata nauki i polityki na pozytywny zwrot w polityce społeczno-ekonomicznej ChRL oraz szersze jej otwarcie na gospodarkę światową.

Drugi nurt dotyczy problemów rozwoju wybranych krajów Azji Wschodniej (Hongkong, Indonezja, Malezja, Tajwan, Korea Południowa) w kontekście ich miejsca w międzynarodowych stosunkach gospodarczych, w tym w szczególności regionalnych stosunkach azjatyckich. Trzeci nurt dotyczy Japonii i Australii. Autorzy podkreślają duże znaczenie stosunków gospodarczych z tymi krajami dla rozwijających się gospodarek Azji Wschodniej. Podkreślają możliwość wykorzystania japońskich doświadczeń rozwojowych oraz australijskich doświadczeń w zarządzaniu gospodarką narodową.

4. Przyczynek Edwarda Szczepanika do badań nad gospodarkami wschodzącymi

Rozważania nad fenomenem gospodarek wschodzących rodzą problem natury metodologicznej wynikający z ich specyfiki jako ekonomicznie i politycznie niejednorodnego subsystemu gospodarki światowej. Wiąże się to m.in. z faktem, że do zbioru gospodarek wschodzących (obecnie według „The Economist” to ok. 30 gospodarek) należą z jednej strony gospodarki wcześniej klasyfikowane jako nowo uprzemysłowione (KNU), a z drugiej gospodarki byłych krajów socjalistycznych, głównie Europy Środkowej oraz Chiny i Wietnam. Łączy je dynamizm gospodarczy pobudzany zarówno przez czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne, w tym drugim przypadku przez handel zagraniczny, import kapitału i technologii, co znajduje wyraz w realizowanej przez nie strategii rozwoju otwartego, zakładającej przejście od autarkicznego modelu rozwoju do modelu otwartego z myślą o korzyściach uprzemysłowienia i międzynarodowej specjalizacji, dzisiaj rozwijanej głównie w ramach wewnątrzgałęziowego podziału pracy. Dzieli je z kolei odmienna zaszczość polityczna i społeczno-ekonomiczna. Pierwsze to gospodarki w zasadzie o orientacji rynkowej, na ogół respektujące własność prywatną, a w wielu przypadkach także pluralizm polityczny, drugie to gospodarki, o których rozwoju do przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych decydował system planowy, a cechowała je doktrynalnie dominująca własność państwowa i monopartyjny system sprawowania władzy. Przyjmując więc powyższe kryteria, Chiny zaliczamy do drugiej grupy, choć one same zadeklarowały na początku lat 70. przynależność do krajów rozwijających się.

Specyfika gospodarek wschodzących rodzi zatem następujący problem natury metodologicznej: na ile teoretyczne wyjaśnienie mechanizmu ich rozwoju

może następować w ramach ekonomii rozwoju, a na ile w ramach ekonomii transformacji. Wydaje się, że kiedy rozważamy dotychczasowe kierunki ich rozwoju (ujęcie retrospektywne), to zasadne jest podejście dychotomiczne uwzględniające w odniesieniu do poszczególnych krajów odpowiednio ekonomię rozwoju i ekonomię transformacji.

W rozważaniach nad powyższym problemem mogą być przydatne prace Edwarda Szczepanika, przy założeniu, że źródłem zachodzących przemian podmiotowych w gospodarce światowej jest dynamizm gospodarek nowo uprzemysłowionych, zwłaszcza w Azji Południowo-Wschodniej, którego wyrazem jest utrzymujące się przez ponad trzy ostatnie dekady wysokie, często dwucyfrowe, tempo wzrostu PKB tych ostatnich; towarzyszy temu wzrost ich konkurencyjności międzynarodowej, a w rezultacie rośnie ich rola w międzynarodowym podziale pracy, decydując o pozycji całej grupy gospodarek wschodzących w gospodarce światowej. Stało się to możliwe, niezależnie od efektywnego wykorzystania wewnętrznych czynników rozwoju, dzięki realizowanej przez nie (tj. gospodarki Azji Wschodniej) strategii rozwoju otwartego zakładającej model rozwoju gospodarczego oparty na równoległym wykorzystaniu wewnętrznych i zewnętrznych czynników, w tym drugim przypadku głównie handlu zagranicznego.

Jaki związek ma w tym kontekście problem gospodarek wschodzących z dorobkiem naukowym Szczepanika?

Wróćmy do początków osiągnięć ekonomicznych krajów Azji Wschodniej, tj. lat 50. XX w. Wtedy szczególną rolę odgrywa gospodarka Hongkongu, dynamicznie się rozwijająca od końca lat 40., przez co stanowi wzór dla innych gospodarek Azji Wschodniej. Można to przedstawić w formie następujących zależności: Hongkong → tygrysy azjatyckie → inne KNU → gospodarki wschodzące. W wytyczanie strategii rozwoju gospodarczego Hongkongu istotny wkład wniósł profesor Edward Szczepanik – częściowo zostało to przedstawione w niniejszym tekście. Symbolicznie przypomina o tym także pośmiertna ocena jego dorobku zatytułowana: *Professor Edward Szczepanik, The First Economist To Chart the Growth of Hong Kong* („South China Morning Post”, 19.10.2005).

5. Reakcje na prace Edwarda Szczepanika w Polsce i świecie

Osoba profesora Edwarda Szczepanika jest w Polsce słabo rozpoznawalna. W 18. tomie Encyklopedii PWN, wydanej przez „Gazetę Wyborczą”, hasło odsyłaczowe „Szczepanik” odnosi się jedynie do Jana Szczepanika, wynalazcy, nazywanego polskim Edisonem, oraz Piotra Szczepanika, piosenkarza, gitarzysty i aktora (s. 49-50). Inne wydania Encyklopedii PWN również nie uwzględ-

nią osoby Edwarda F. Szczepanika. Nieco o jego życiu i dorobku naukowym możemy się dowiedzieć z Internetu. Ciekawie pisze o nim prof. Adam Sudoł, ale głównie jako polityku, przedstawiając jego dorobek na tle jego drogi życiowej oraz historycznie ważnych wydarzeń dla Polski i świata [Sudoł, 2009].

Pionierskie prace Szczepanika zarówno w obszarze ekonomii rozwoju, jak i dotyczące pozostałych obszarów jego zainteresowań badawczych, m.in. ekonomii transformacji, polityki dobrobytu, czy ekonomiki i polityki rolnictwa, są w Polsce słabo znane i zajmują skromne miejsce w polskich zasobach bibliotecznych. Pojawiły się szerzej w połowie lat 90. w następstwie przyznania Edwardowi Szczepanikowi przez SGH tytułu doktora honoris causa. Siedem jego prac znajduje się w bibliotece SGH oraz Bibliotece Narodowej, sześć w Uniwersytecie Warszawskim i Jagiellońskim. Niektóre jego dzieła można znaleźć w PISM oraz w bibliotece Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, a nieco więcej w Bibliotece Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Edwarda F. Szczepanika w Suwałkach.

Z kolei na świecie prace Edwarda Szczepanika znalazły szeroki oddźwięk. Dzieło *The Economic Growth of Hong Kong*, nowatorsko ujmujące model wzrostu gospodarczego, za które Edward Szczepanik otrzymał doktorat w University of London w 1959 r., zostało wydane dwukrotnie przez Oxford University Press (w 1958 i 1960 r.). Książka znajduje się w 46 renomowanych bibliotekach świata, w tym w Bibliotece Kongresu USA i siedemnastu czołowych uniwersytetach amerykańskich.

Dzieło *The Economic and Social Problems of the Far East* ma w swoich zbiorach trzydzieści pięć renomowanych naukowych bibliotek zagranicznych. Prawdopodobnie nie znajduje się w żadnej polskiej bibliotece. Nie zostało też wykonane planowane tłumaczenie pionierskiego dzieła E. Szczepanika pt. *Agricultural Policies at Different Levels of Development* (FAO, Roma 1975). Stanowiło ono podstawę nadania Edwardowi Szczepanikowi przez SGH tytułu doktora honoris causa.

Podsumowanie

Dorobek Edwarda Szczepanika w obszarze ekonomii rozwoju ma unikatowy charakter. Wnosi istotny wkład do teorii oraz polityki ekonomicznej krajów rozwijających się, a ze względu na fakt, że powstawał w warunkach *field studies*, w trakcie jego pobytu w Hongkongu, ma także duże walory poznawcze. W połączeniu z badaniami na temat rolnictwa oraz polityki rolnej powstałymi

w czasie pobytu profesora w FAO w latach 1963-1977, a następnie w Sussex University oraz PUNO, wnosi także istotny wkład zarówno do ekonomii rozwoju, jak i ekonomii transformacji, zwłaszcza jeżeli uwzględnimy szereg jego wartościowych prac dotyczących polskiej gospodarki, a rolnictwa w szczególności. Ale zagadnienie rolnictwa w pracach Edwarda Szczepanika to odrębny problem badawczy, warty osobnego szerszego omówienia.

Literatura

- Benham F. (1948), *Ekonomia polityczna (Economics)*, SGH/Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa.
- Deszczyński P. (2010), *Konceptualizacja pojęcia stosunki międzynarodowe i kraje rozwijające się* [w:] P. Deszczyński (red.) *Kraje rozwijające się w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań.
- Fiedor B., Kociszewski K. (2010), *Ekonomia rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Krasucki Z. (1996), *Współczesne teorie rozwoju krajów gospodarczo słabiej rozwiniętych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Obituary (2005), *Edward Szczepanik, The last prime minister of the Polish government in exile*, In Share Leszek Balcerowicz, "The Guardian", Monday, 19 December.
- Piasecki R. (2011), *Ekonomia rozwoju*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Piasecki R. (2003), *Rozwój gospodarczy a globalizacja*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rudolf S. (1978), *Szwedzka „polityka dobrobytu”*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Starzyk K. (2014), *Wspomnienia. Profesor Edward Szczepanik – ekonomista, żołnierz, mąż stanu*, „Gazeta SGH”, nr 9/14 (308).
- Starzyk K. (2013), *Procesy integracyjne w Ameryce Łacińskiej: przeszłość i przyszłość a Unia Europejska* [w:] K.A. Kłosiński, M. Czarnacki (red.), *Ameryka Łacińska. W poszukiwaniu konsensusu*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Starzyk K. (2010), *U źródeł nauki o międzynarodowych stosunkach gospodarczych na Wydziale Handlu Zagranicznego SGPiS* [w:] M. Szostak (red.), *Od Wydziału Handlu Zagranicznego do Kolegium Gospodarki Światowej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie: Sześćdziesięciolecie 1949-2009*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.
- Sudoł A. (2009), *Edward Franciszek Szczepanik; Ostatni premier rządu RP na Uchodźctwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Szczepanik E.F., red. (1963), *The Economic and Social Problems of the Far East*, Hong Kong University Press, Hong Kong.

Szczepanik E. (1958), *The Economic Growth of Hong Kong*, Oxford University Press, London, New York, Toronto.

Thirlwall A.P. (2011), *Economics of Development*, Ninth edition, Palgrave Macmillan.

THE CONTRIBUTION OF EDWARD F. SZCZEPANIK TO ECONOMICS OF DEVELOPMENT

Summary: The aim of this paper is to present the contribution of Edward F. Szczepanik to the Economics of Development, in particular with regard to the role of industrialisation process in the economic development of less developed countries.

In the article we present the directions of research dealing with the developing countries in the light of changes in the world economy in the historical context, especially taking into account the changes after World War II, the changes which take place in the world during the time of the research undertaken by E. Szczepanik in Hong Kong between 1953-1963.

We also present a less recognised in Poland profile of E. Szczepanik – that of an economist and statesman as well as his rich scientific exploits. All against the background of his politically complex life path.

The unique achievements of Edward Szczepanik in the area of Development Economics are shown in this text in the context of problems developing countries face principally in the early phase of pulling out of underdevelopment. A possibility of use of this approach in modern research on rising economies is also considered. We also encourage further study of E. Szczepanik scientific exploits in the area of agricultural economics and agricultural policy with respect to the developing countries as a lesson for today.

Keywords: Edward Szczepanik, Economics of Development, Industrialization, Developing countries, emerging economies, Hong Kong.